

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНГАН ХОЛДА АХОЛИ ХУҚУҚИЙ ОНГИ ВА МАДАНИЯТИНИ ОШИРИШ

Замонбеков Умидбек Авазбек ўғли

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети
мустақил изланувчиси.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19510593>

Аннотация. Мазкур мақолада ривожланиб бораётган Янги Ўзбекистонда аҳоли ҳуқуқий онги ва маданиятини ошириш, ёшлар ўртасида ҳуқуқий маданиятни юксалтириш учун замонавий усуллардан фойдаланиш, шунингдек, аҳоли ҳуқуқий онги ва маданиятини оширишнинг самарали механизмлари ва Ўзбекистонда ушбу илгор тажрибаларни татбиқ қилиш бўйича илмий таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият, профилактика, QR код, ёшлар маданияти. хориж тажрибаси, махсус профиликтика марказлари, ҳуқуқий хизматлар, ҳуқуқий нормалар.

ПОВЫШЕНИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ НАСЕЛЕНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

Аннотация. данной статье разработаны научные предложения по повышению правового сознания населения в развивающемся Новом Узбекистане, использованию современных методов для повышения правовой культуры среди молодежи, а также по созданию эффективных механизмов повышения правового сознания и правовой культуры населения и внедрению передового опыта в Узбекистане.

Ключевые слова: Правовое сознание, правовая культура, профилактика, QR-код, молодежная культура, зарубежный опыт, специализированные профилактические центры, юридические услуги, правовые нормы.

ENHANCING THE LEGAL AWARENESS OF THE POPULATION IN NEW UZBEKISTAN THROUGH THE USE OF MODERN TECHNOLOGIES

Abstract. This article develops scientific proposals for increasing the legal awareness of the population in the developing New Uzbekistan, using modern methods to enhance legal culture among youth, as well as creating effective mechanisms for improving the legal awareness and legal culture of the population and implementing advanced practices in Uzbekistan.

Keywords: Legal awareness, legal culture, prevention, QR code, youth culture, foreign experience, specialized prevention centers, legal services, legal norms.

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда амалга оширилган чуқур сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, ҳуқуқий ва бошқа ўзгаришлар нафақат инсон ва фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларининг ҳақиқий тасдиқланишига, бозор муносабатларининг тикланишига, халқаро муносабатларнинг кенгайтилишига ва бошқа натижаларга олиб келди, балки кучли фуқаролик жамиятини барпо этишда, шунингдек, тубдан янги шошилинич ечимларни талаб қилувчи қатор мураккаб муаммоларни ҳал этишда жиддий ҳисса қўшди.

Машхур рус файласуфи И.А.Илин фуқароларнинг ҳуқуқий онгини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари ва жиҳатларини чуқур ўрганди. “Армия давлат мавжудлигининг элементи сифатида ўзини мунтазам равишда ғалабага ва унинг учун

Ўлимга, давлат мақсади йўлида ўлдиришга тарбиялайдиган уюшган оломондир. армия давлатчиликнинг жонли илҳоми билан суғорилиши керак. Жангчи — бу фуқаролик даражаси ва мавжудлигининг жамланган юкини ўз зиммасига олган фуқаро: чунки у давлат ҳокимиятининг жонли тимсолидир, давлат иродасининг жонли қуроли, ўз ишини шахсий ҳаёт масалалари билан боғлаган вакилдир”¹.

И.Илиннинг ушбу таърифида армия фақатгина ҳарбий куч сифатида эмас, балки давлат ҳокимиятининг тимсоли ва юридик онгни шакллантиришдаги марказий субъект сифатида талқин этилган. Шу нуқтаи назардан, унинг фикрлари замонавий ҳуқуқшунослик ва фалсафа учун ҳам долзарб аҳамиятга эга.

И.Илин армияни ҳуқуқий онг ва фуқаролик масъулиятининг жонли тимсоли сифатида тавсифлайди. Аммо ушбу қарашга қарши чиқувчи баъзи муаллифлар, жумладан, демократияни ёқловчи файласуфлар армиянинг роли ҳаддан ташқари кучайиб кетиши фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий онгга таҳдид солиши мумкинлигини таъкидлайдилар.

Масалан, Ж.Локк ёки Ж.Ж.Руссо каби ғарб файласуфлари армияни фуқароларнинг эркинлигига эҳтимолий хавф сифатида баҳолаган;

-И.Илиннинг фикрича, ҳарбий хизматчи давлат иродасини амалга оширувчи “жонли қурол”дир. Бу нуқтаи назар автократия ёки марказлашган давлат ҳокимияти ғоялари билан уйғун келса-да, ҳуқуқий давлат концепсияси учун зиддиятли кўринишга эга. Замонавий ҳуқуқий ёндашувларда давлат органлари ва ҳарбий кучлар шахсий эркинликлар ва ҳуқуқларни таъминловчи восита сифатида талқин қилинади. Ҳарбийларнинг фуқаролик жамиятидаги роли кўпроқ муҳофаза функциясига қаратилиши лозим; И.Илиннинг фуқаро ва жангчи ролларини уйғунлаштириш ғояси ҳам тортишувларга сабаб бўлиши мумкин.

Жангчи ҳар доим ҳам фуқаролик қадриятларини ўзида мужассам этувчи шахс сифатида талқин қилинмайди. Баъзи тадқиқотчилар ҳуқуқий онг ва ҳарбий интизом ўртасидаги тафовутларни таъкидлаб, ҳарбий хизматчилардаги ҳуқуқий билимлар ва фуқаролик масъулиятини ривожлантириш заруратини илгари сурмоқда; И.Илиннинг "давлатчиликнинг жонли илҳоми" атамаси назарий жиҳатдан диққатга сазовор бўлса-да, амалда бу илҳом қандай намоён бўлиши, қандай механизмлар орқали фуқаролар ва ҳарбий хизматчилар онгига таъсир қилишига оид масала очиқ қолмоқда. Бу тушунчани ҳарбий ва давлат ўртасидаги муносабатлар тизимида аниқ юридик ёки ижтимоий категориялар орқали мукамалроқ ёритиш зарур. Ҳуқуқий онг тушунчасининг таърифларига турлича қарашлар мавжуд. Хусусан, Н.Л.Гранат ҳуқуқий воқеликни акс этиришнинг куйидаги шаклларини санаб ўтади: “ҳуқуқий билимлар, ҳуқуқий муносабатлар, ҳуқуқ ва ҳуқуқий амалиётни баҳолаш, юридик аҳамиятга эга бўлган вазиятларда одамларнинг фаолияти ва хатти-ҳаракатларида намоён бўладиган инсоний қадрият йўналишлари”². Н.Гранат томонидан илгари сурилган ҳуқуқий воқелик шакллари мураккаб ва турли ёндашувларни талаб қиладиган назарий тушунчаларни ўз ичига олади. Ушбу тушунчаларни замонавий ҳуқуқшуносликнинг мулти-дисциплинар ёндашувлари асосида қайта кўриб чиқиш ва тўлдириш орқали ҳуқуқий воқеликни янада аниқроқ ёритиш мумкин.

¹ Ильин И.А. О сущности правосознания. — М., 1994.

² Ильин И.А. О сущности правосознания. — М., 1994..

А.Б.Венгеров ҳуқуқий онгни “жамият, гуруҳлар, шахсларнинг қонунга, унинг тизими ва тузилишига индивидуал муносабатини ва ҳуқуқ тизимининг бошқа хусусиятларини ифодаловчи объектив равишда мавжуд бўлган ўзаро боғлиқ ғоялар, ҳис-туйғулар мажмуи”³ деб ҳисоблайди. А.Венгеровнинг ҳуқуқий онгга оид таърифи назарий жиҳатдан чуқур асосланган бўлсада, унинг индивидуал ва ижтимоий онг ўртасидаги мувозанат, ратсионал ва эмотсионал элементларнинг роли каби жиҳатлари юзасидан турлича ёндашувлар мавжуд. Ҳуқуқий онгнинг замонавий талқинида ушбу нуқталарни инобатга олиш муҳим аҳамиятга эга. А.Н.Головистикова ва Й.А.Дмитриевнинг сўзларига кўра, ҳуқуқий онг — бу одамларнинг ўтмишдаги ва амалдаги қонунчиликка бўлган когнитив-баҳолаш муносабати, уни янада такомиллаштириш, қонунийлик, адолат ҳақидаги ғояларидир⁴. А.Н.Головистикова ва Й.А.Дмитриев ҳуқуқий онгда когнитив (билимлар) ва баҳолаш (қиммат ҳукмлар) жиҳатларига урғу берадилар. Лекин танкидчилар, жумладан, когнитив психология ва ҳуқуқий онг мутахассислари, ушбу икки жиҳат ўртасидаги алоқани янада аниқроқ тадқиқ қилиш зарурлигини таъкидлайдилар. Уларга кўра, ҳуқуқий онгда фақат ратсионал билимлар эмас, балки инсон тажрибаси, ижтимоий таъсир ва эмотсионал ҳолатлар ҳам муҳим ўрин тутди. А.Н.Головистикова ва Й.А.Дмитриевнинг таърифида қонунийлик ва адолат ғоялари марказий ўрин эгаллайди. Аммо бу ғояларнинг субъектив ва маданий хусусиятлари турлича талқин этилади. Баъзи тадқиқотчилар, жумладан, ҳуқуқий плюрализм вакиллари, адолат тушунчасининг турли жамиятларда ҳар хил шаклларда намоён бўлиши мумкинлигини таъкидлайдилар. А.Н.Головистикова ва Й.А.Дмитриевнинг ҳуқуқий онгга оид таърифи когнитив ва баҳолаш элементларини қамраб олган мураккаб назарий тузилмага асосланади. Бироқ ҳуқуқий онгни тўлиқ англаш учун унинг субъектив, тарихий ва ижтимоий омиллари ҳамда амалдаги динамикасини янада чуқурроқ ўрганиш зарур. Шу тариқа, ҳуқуқий онгни изоҳлашдаги турли ёндашувлар ҳуқуқий онгнинг тузилиши, унинг субъектлари, ҳуқуқий муносабатлар ва қадриятлар билан боғлиқлиги масалаларини қайта кўриб чиқиш заруратини кўрсатади. Полемиқ таҳлил шуни англатадики, ҳуқуқий онгни ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан кенгроқ тадқиқ қилиш орқали унинг ижтимоий ва ҳуқуқий жараёнлардаги роли янада аниқроқ очиқ берилиши мумкин. Юқорида муҳокама қилинган ҳуқуқий онгнинг моҳиятини аниқлашнинг барча ёндашувлари бу тушунчанинг жуда мураккаб, ўзига хос ва ноаниқ эканлигини кўрсатади. Ҳуқуқий онгнинг хулқ-атвор элементи ҳақидаги қарашларга келсак, О.Ф.Скакун шундай ёзади: “Ҳуқуқий хулқ-атвор — бу ҳуқуқий онгнинг ихтиёрий томони, бу ҳуқуқий нормаларни ҳақиқий ҳуқуқий хулқ-атворга айлантириш жараёнидир”⁵. О.Ф.Скакуннинг ҳуқуқий онг ва хулқ-атвор ўртасидаги муносабатга оид фикрлари назарий жиҳатдан қимматли бўлиб, ҳуқуқий онгнинг амалий хулқ-атворга айланиш жараёнини тушуниш учун асос яратади. Бироқ, танкидий ёндашувлар ушбу жараённинг мураккаблигини ҳисобга олиб, хулқ-атворга ижтимоий, иқтисодий ва психологик омиллар таъсирини ҳам эътиборга

³Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник. М., 2007. С. 560.

⁴ Головистикова, А.Н., Дмитриев, Ю.А. Проблемы теории государства и права: Учебник. - М.: ЭКСМО. 2005.С. 649

⁵Теория государства и права / под ред. В. М. Корельского и В. Д. Первалова. М., 2000. С. 348.

олишни таклиф қиладилар. Ҳуқуқий онгнинг турли элементларини янада чуқурроқ тадқиқ қилиш орқали унинг хулқ-атвордаги ролини кенгроқ тушуниш мумкин.

Қонун нормаларини билишни истамаслик, фуқароларнинг ўз мамлакати келажагига бефарқлиги кейинчалик амалдаги қонунларнинг қасддан бузилишига, ҳуқуқий нормаларнинг нафақат мамлакат фуқаролари томонидан, балки давлат органлари ва мансабдор шахслар, идоравий мансубликни пеш қилиб оммавий равишда бажарилмаслигига олиб келади.

Жумладан, Ички ишлар вазирлиги маълумотларига кўра, 2023-йилда ёшлар ва вояга етмаганлар ўртасида содир этилган жиноятлар 2022-йилга нисбатан 5,3 фоизга ортган.

Вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятларнинг сони айрим ҳудудларда юқорилигича қолмоқда.⁶ 2023-йил декабрь ойида биз ёшларнинг ҳуқуқий ахборотни излашда дуч келадиган муаммоларини тизимлаштиришга қаратилган тадқиқот ўтказдик.

Тадқиқот сўров анкетаси ёрдамида микдорий ёндашув ёрдамида амалга оширилди.

Сўровда жами 200 дан ортиқ субъект иштирок этди — ТДЮИ турли факултетлари талабалари. Сўров натижасида олинган маълумотларга асосланиб, талабалар ҳуқуқий тизимнинг кенг тармоқли эканлиги туфайли энг кўп қийинчиликларни бошдан кечираётганини кўриш мумкин, баъзида зарур бўлган тегишли ҳуқуқий ҳужжатни топиш жуда қийин (42%). Шунингдек, айрим ҳуқуқий ҳужжатларнинг тўлиқ матнларига кириш чекланганлиги катта муаммодир (33%), чунки интернетда ҳам маълум бир ҳуқуқий ҳужжатга бепул кириш ҳар доим ҳам мумкин эмас. Ҳуқуқий ахборотни топишда нисбатан камроқ муаммолар ҳуқуқий тилда ёзилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар матнини тушуниш билан боғлиқ (11%). Фақат юридик маълумотга эга бўлган мутахассислар норматив ҳужжатлар матнини тўғри тушунишлари мумкин, бироқ хаттоки улар ҳам баъзан ҳуқуқий матнларни шарҳлашда қийинчиликларга дуч келишади. Энг паст даражадаги муаммо сифатида баъзи қонунларнинг бошқаларга зидлиги (9%) ва кўп сонли ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш (5%) кўрсатиб ўтилган. Бу муаммолар камроқ даражада бўлса ҳам, барибир айрим вақтда қийинчилик туғдиради.

Шундай қилиб, замонавий миллий жамиятимизнинг ҳуқуқий онгининг тизимли марказлашуви, қонун ва ҳуқуқни идентификатсиялашда ифодаланган совет қонунийлиги шаклини сақлаб қолиб, ҳуқуқий норма ва хатти-ҳаракатлар ўртасидаги маълум масофа борлигини намоён этади. Ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури жорий этилгач, юридик кадрлар тайёрлашга янгича ёндашувлар пайдо бўлди. Мамлакатда юридик таълим ривожланмоқда, бу табиий равишда юридик кадрларнинг ҳуқуқий маданияти ва ҳуқуқий билимдонлиги юксалишига маълум даражада ижобий таъсир этмоқда. Фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат — профессионал ҳуқуқий маданият шаклланишини, илғор юридик тафаккур қарор топишини назарда тутаяди. Шу боис, айтиш мумкинки, Ўзбекистонда ҳуқуқий маданият муаммоси – жамият ва давлат ривожланишининг узвий ва барқарорлиги унинг ҳал этилишига боғлиқ. Ҳуқуқ фалсафаси нуқтаи назаридан, ҳуқуқий маданият “ҳуқуқий онгнинг маълум бир ривожланиш даражасини ва қонунийлик ҳолатини

⁶ <https://kknews.uz/uz/184791.html>

ифодалайди, жамият фуқароларининг ижтимоий қарама-қаршиликларни ҳал қилишдаги ҳуқуқий лаёқати ва қобилиятини тавсифлайди”⁷.

Юқоридаги хорижий тажриба ва олимларнинг фикрини инобатга олиб қўйидаги назарий ҳулоса, таклиф ва тавсияларни келтириб ўтишимиз мумкин:

биринчидан, ҳуқуқий онг – бу шахс ёки жамият аъзоларининг қонунларга, ҳуқуқий нормаларга ва ҳуқуқий амалиётга нисбатан онгли муносабатини ифодаловчи, ҳуқуқий билимлар, қадриятлар, ҳис-туйғулар ва ижтимоий хулқ-атворга таъсир қилувчи мураккаб ижтимоий-фалсафий жараён дир.

ҳуқуқий маданият – бу шахс ёки жамиятнинг қонунлар, ҳуқуқий нормалар ва ҳуқуқий амалиётга муносабатида намоён бўладиган, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий қадриятлар, қонунийлик ва ҳуқуқий фаолиятнинг узвий таркибий қисмларини қамраб олган мураккаб ижтимоий-ҳуқуқий ҳолат.

иккинчидан, ҳар бир вилоятда ёшлар учун махсус профилактика марказлари ташкил этиш, уларга психологик маслаҳат ва ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш, ҳуқуқий муаммолар бўйича ёшлар орасида мунтазам ахборот бериш ва огоҳлантириш тадбирлари ўтказилишини таъминлаш;

учинчидан, ҳуқуқий маълумотни излашни осонлаштириш учун мобил иловалар ва ҳуқуқий хизматларга онлайн платформаларни ишлаб чиқиш, қонун ва ҳуқуқий ҳужжатларга кириш учун махсус ҚР-код тизимини жорий этиш;

тўртинчидан, зиддиятли ва бир-бирига мувофиқ бўлмаган ҳуқуқий нормаларни аниқлаш ва бартараф этиш учун қонунчилик мониторингини йўлга қўйиш, янги қонун лойиҳалари жамоатчилик муҳокамасидан ўтказилиши учун юридик экспертиза механизминини кучайтириш.

бешинчидан, давлатнинг расмий веб-сайтларида қонун ҳужжатларининг соддалаштирилган ва шарҳланган версияларини жойлаштириш;

⁷ Данильян. О.Г. Философия права: учебник / О.Г. Данильян. М.: Эксмо. 2006. с.399.